

Аксу Эрен, Бурдур Мехмет, Яфук Якышан

**БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕП МУГАЛИМИНИН КЕСИПТИК ЖАНА
ИНСАНДЫК КАСИЕТТЕРИ**

Аксу Эрен, Бурдур Мехмет, Яфук Якышан

**ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УЧИТЕЛЯ
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Aksu Eren, Burdur Mekhmet, Yafuk Yakysan

**PROFESSIONAL AND PERSONAL CHARACTERISTICS OF ELEMENTARY
SCHOOL TEACHERS**

УДК: 373.1

Бул эмгекте башталгыч мектеп мугалимдеринин кесиптик жана инсандык касиеттери изилденген. Башталгыч мектеп мугалимдеринин маалыматтык технологияны колдонуу жөндөмдүүлүктөрү боюнча деңгээлдери көрсөтүлгөн. Кесиптик касиеттерди калыптоодо инсанды өнүктүрүү тренингинин таасири аныкталган.

Негизги сөздөр: *башталгыч мектеп мугалими, башталгыч мектеп мугалиминин кесиптик касиеттери, жөндөмдүүлүктөр, жөндөмдүүлүктөрдүн деңгээлдери, маалыматтык технология, маалыматтык технологияны колдонуу.*

В этой работе исследованы профессиональные и личностные качества учителей начальных классов. Показаны уровни по применению информационных технологий учителями начальных классов. Определено значение тренинга развития личности в ходе привития профессиональных качеств личности.

Ключевые слова: *учитель начальных классов, профессиональные качества учителей начальных классов, способности, уровни способностей, информационные технологии, применение информационных технологий.*

The professional and personal characteristics of elementary teachers were investigated in this article. It is about the levels of using information technology ability of elementary school teachers. Analyzed the influence of training about professional characteristics.

Key words: *elementary school teachers, professional characteristics of elementary school teachers, abilities, levels of abilities, information technology, using of information technology.*

Жогорку окуу жайында болочоктогу мугалим инсан катары калыптануу менен бирге кесиптик компетенттүүлүккө ээ болушат. Студенттин педагогикалык процесстеги катышуусунун эң мазмунду багыты бул – чыгармачылыкка умтулган, эркин, жогорку деңгээлдеги жоопкерчиликтүү, **абдан таза жана чыныгы баалуулуктарга ээ болгон**, тынымсыз рефлексияны жасай алган инсандын орун алышы саналат. Педагогикалык процесстин жыйынтыгында болочоктогу педагог өзүнө эң зарыл болгон педагогикалык нормаларды, жаңы технологияларды өзүнө камтыган жана келечектеги педагогикалык процесстин субъектиси пайда болушу абзел. Абдан көптөгөн окуумуштуулардын пикири боюнча мугалим аныкталган баалуулуктарга калыптанышы шарт болуп саналат. Мисалы, Г.И. Аксенова, Е.Ф. Баранова,

А.Г. Гогоберидзе, О.В. Лебедева жана башкалардын пикирлери боюнча болочоктогу мугалим өздүк жана кесиптик тынымсыз өнүгүүгө учурап туруу менен чыгармачыл инсан болушу керек. Ал эми, Г.И. Аксенова, В.Г. Алексеева, Г.С. Ковалева жана башкалар болочоктогу мугалимдер курчап турган дүйнөгө, өзүнүн предметине баалуулук мамилесин жогорку деңгээлде калыпташын сунушташат.

Ошентип, болочоктогу башталгыч мектеп мугалиминин баалуулуктар системасына ээ болушу бул – окутууда ар бир окуучунун инсан болуп калыптанышын билим берүү процессине жана анын жыйынтыгына, окуу максаттарына, кесиптик ишмердүүлүккө, ар бир окуучунун өнүгүшүнө баалуулук – маңыздык жана демилгелүү – жоопкерчиликтүү мамилени түзүү саналат. Билим берүүдөгү баалуулук – маңыздык мамиле бул билим категориясынын баалуулук аспектинин көрсөтөт, болочоктогу мугалимдерге билим процессине көп кырдуу феномен катары кароого мүмкүнчүлүк түзөт, билим берүүдөгү пайда болгон маселелерди чечүүгө ар түрдүү варианттарды пайда кылууну жана билим процессинде өзүн-өзү баалоону үйрөтөт. Билим берүүнүн баалуулуктары студенттердин маңызды аныктоо мүмкүнчүлүгүн түзүү менен бирге билим берүүдөгү проблемаларды аныктоого жана аны түшүнүүгө, аларды чечүүнүн шарттарын жана варианттарын табууга, билим чөйрөсүндө өздүк мүмкүнчүлүгүн аныктоого негиз боло алат. Билимдин баалуулугун баалоо студенттин маңызды аныктоодогу фундаментти катары кабыл алынат жана аны менен баардык билим процессинде инсандык маңызды белгилөөгө шарт болот. Болочоктогу мугалиминин баалуулук-маңыздык, демилгелүү-жоопкерчиликтүү мамилеси өзүнүн-өзүнө болгон, кесипке болгон, окуучунун инсанга айланышына болгон көз караштардын системасы катары аныкталат. Болочоктогу мектеп мугалиминин баалуулуктар системасы татаал түзүлүштөн жана бири-бирине байланышкан функцияларды аткарышат. Тактап айтканда, болочоктогу мектеп мугалиминин баалуулуктар системасы түзүлүштүк компоненттерден (баалуулук, мотивдик-максаттык, когнитивдик, операциялык-ишмердүүлүк жана башкаруу) жана функционалык компоненттерден (интегралдык, координациялык жана башкаруу) турат.

Болочоктогу башталгыч мугалиминин баалуулуктар системасында баалуулук жана мотивдик-максат компоненттери системаны түзүүчү курамдык бөлүктөр болуп саналат. Баалуулуктар компоненти инсандык жана кесиптик баалуулуктардан турат. Мотивдик-максат компоненти болочоктогу башталгыч мугалиминин инсандык багыттуулугун көрсөтөт: окутуудагы методикаларды калыптандырууга, мугалимдик кесипке ээ болууга, окуучунун инсан катары кабыл алууга жана анын калыптануу шарттарына, окутуу ишмердүүлүгүндө өзүн-өзү ачууга арналат. Когнитивдик компонентинин мазмуну билим чөйрөсүн жана кесиптик ишмердүүлүктүн маңызын түшүнүүгө, окутуу методикасынын өзгөчөлүгүн түшүнүүгө багытталган. Операциялык-ишмердүүлүк компоненти студенттин педагогикалык ишмердүүлүктүн практикалык даярдыгын көрсөтөт. Ал эми, башкаруу компоненти болочок мугалимдин практикалык, аракеттик мүнөзүн камтыйт жана студенттин өзүн-өзү башкаруудагы рефлексиялык жөндөмүн көрсөтөт. Эгерде, баалуулук, мотивдик-максаттык, когнитивдик жана операциялык-ишмердүүлүк компоненттери болочоктогу мугалимдин инсандык-кесиптик аракетинин стратегиясын билдирсе, башкаруу компоненти ошол стратегиянын ишке ашышын мүнөздөйт.

Болочоктогу башталгыч мектеп мугалиминин интегралдык функциясы мугалимдин индивиддик, инсандык жана субъективдик касиеттеринин жыйындысы болуп саналат. Мисалы, индивиддик деңгээлдеги интегралдык функция анын жеке темпераментинин жана алдын-ала берилген шыктуулуктарын болочоктогу педагогикалык ишмердүүлүк менен айкалыштырууну аткарат. Ал эми, инсандык деңгээлдеги интегралдык функция болочоктогу мугалимдин баалуулук-маңыздуулук, мотивдик-максаттуулук жана эмоционалдык-эрктүүлүк компоненттеринин жыйынын белгилейт. Жогорку деңгээлдеги, тактап айтканда субъективдик деңгээлдеги интегралдык функция болочок мугалимдин окуучулардын инсандык калыптанышынын өздүк субъективдик даярдыгын билдирет.

Болочоктогу башталгыч мектеп мугалиминин координациялык функциясы болочоктогу педагогдун потенциалдык мүмкүнчүлүктөрү менен методикалык даярдыгынын айкалышын көрсөтөт.

Болочоктогу башталгыч мектеп мугалиминин башкаруу функциясы болочоктогу педагогдун өздүк ар тараптан өнүгүүсүн бардык деңгээлдеринде (өздүк актуализацияда, өздүк өркүндөтүүдө, өздүк ачылыштарда) натыйжалуулукту камсыз кылат.

XX-XXI кылымдардын чектериндеги «маалыматтык жарылуунун» таасири менен бардык тармактардагы билимдердин жаңылануусунун ылдамдыгы кескин жогорулады. Билим берүү процессинде колдонулуп жаткан жаңы компьютердик технологиялар окуу каражаттарын жогорку деңгээлде иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түзүүдө. Ушуга байланыштуу, бир жагынан, билим берүүнүн мазмунун өркүндөтүү жана жаңылоо проблемасы актуалдашууда, анткени инсанды өнүктүрүүнүн жана анын базалык мада-

ниятын калыптандыруунун негизги каражаттарынын бири - жаңыланган билим мазмуну болуп эсептелет. Экинчи жагынан, жаңы муундагы окуу китептерин иштеп жана басып чыгаруу маселелери курчуду, себеби билим берүү процессинин негизги компоненти болгон окуу китептери тиешелүү окуу программаларынын конкреттүү мазмунун чагылдырышы зарыл. Жаңы муундагы окуу китептерин түзмөйүнчө билим берүүнүн заманбап сапатына, анын инсандык, коомдук жана мамлекеттик талаптарга жооп беришине жетүүгө мүмкүн эмес.

Башталгыч мектептин мугалиминин маалыматтык компьютердик технологияны (МКТ) колдонуу көндүмү маалыматтык технологияларды окуу процессинин бардык этабында толук кандуу колдонуу мүмкүнчүлүгү болуп саналат. МКТны колдонуу көндүмдөрүн үч деңгээлде кароого болот:

Баштапкы деңгээл – адаптациялоо деңгээли. Башталгыч мектептин мугалими даяр технологиянын негизинде МКТны окуу процессинде колдонот.

Ортодеңгээл - түзүүдеңгээли. Башталгыч мектептин мугалими МКТны өз алдынча стандарттык колдонмо программаларды өзгөртүү менен МКТны окуу процессинде колдонот.

Жогорку деңгээл – изилдөө деңгээли. Башталгыч класстын мугалими МКТнын бардык өзгөчөлүктөрүн толук өздөштүрүү менен бирге өз алдынча зарыл болгон программаларды түзүүнүн негизинде МКТны окуу процессинде натыйжалуу колдонот.

Педагогдордун кесипкөйлүк баалуулук багыттуулугун өркүндөтүүнүн чыныгы каражаты болуп тренинг жүргүзүү саналат. Бүгүнкү күндө “тренинг” түшүнүгүнүн так жана даана аныктамасы бериле элек, ушундан улам тренингди метод катары дагы, каражат катары дагы жана ошондой эле өзгөчө форма катары дагы карашат.

Инсандын өнүгүү тренинги – тренингдин эң көп тараган түрүнө кирет жана ал инсандык өздүк касиеттерин өркүндөтүүгө жана өздүк аң-сезимин жогорулатууга багытталган. Инсандын өнүгүү тренинги жыйынтыгында инсандын касиеттерин өркүндөтүү менен анын толук ачылышына шарт түзөт. Инсандын кесиптик өркүндөөсү анын кесипкөйлүк ишмердүүлүгүн баалуулук, маңыздык компонентинин өзгөрүүсү менен коштолот. Ошентип, тренингдин жүрүшүндө жана анын жыйынтыгында ар бир катышуучу төмөнкү өздүк зарылчылыктарын чечет: өзү-өзүн сыйлоо зарылчылыгы, “Мен” концепциясынын ар тараптуу болуу зарылчылыгы, башка адамдар тарабынан кабыл алынуу зарылчылыгы жана башкалар. Көрсөтүлгөн зарылчылыктардын чечилиши өз учурунда инсандык кесипкөйлүк жана адамдык өнүгүүсүн шарттайт. Өздүк өнүгүү инсандын активдүү, ирээттелген, позитивдүү сапаттык өзгөрүүнү алып келет. Бирок, ал өзгөрүү орун алышы үчүн абдан чоң аракет жасоо зарыл. Мындан тышкары, өздүк өнүгүү инсандын ишмердүүлүгү катары кабыл алынат жана калыптанган инсандык психологиялык касиеттерин, мисалы ой-жүгүртүү өзгөчөлүгү, эс тутум, эмоционалдык чөйрө, көңүл буруу, жалпы жана кесипкөйлүк жөндөмдүү-

лүктөрдү өзгөртүүгө багыт алынат.

Тренингдин жүрүшү төмөнкү методдордун негизинде орун алат:

- педагогикалык ар түрдүү жагдайларда башка кесиптештеринин катыштардын, байланыштардын, аракеттердин анализи жана алардын ордуна “өзүн” коюп көрүү;

- баалуулук мамиленин негизинде кесипкөйлүк, педагогикалык абалдарда өзүн коюудагы динамикалык моделин түзүү жана прогносун аныктоо;

- өзү-өзүн изилдөө, башкача айтканда рефлексивдик касиетин өнүктүрүү, кесипкөйлүк, педагогикалык ишмердүүлүккө дал келүүчү жөндөмдүүлүктөрүн белгилөө;

- өзүнүн чыгармачылык мүмкүнчүлүгүн толук ачуу үчүн конкреттүү турмуштук жана кесипкөйлүк жагдайлардын чыгармачылык моделин түзүү жана андай жагдайлардын чечилиштерин жалпылоо менен кесипкөйлүк өркүндөөнүн бирдиктүү стратегиясын иштеп чыгуу жана башкалар.

Тренингди топтор менен жүргүзүүнүн көрсөтүлгөн методдорун колдонуу, педагогдордун кесипкөйлүк, педагогикалык касиеттерин өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк ачат. Педагогдордун кесипкөйлүк касиеттерин өркүндөтүүдө баалуулуктарды калыптоонун этаптарын жана механизмдерин эске алууну жүргүзүү абзел.

Тренингди өткөрүүнүн негизги формалары болуп төмөнкүлөр саналат:

1. Тренинг - тигил же бул сапатка, мүнөзгө ээ болуу үчүн жүрүзүлгөн дрессура болуп эсептелет. Анткени, тренингдин жүрүшүндө аныкталган кыймыл аракеттерди түздөн-түз өткөрүү сөзсүз түрдө орун алат. Демек, тренингдин катышуучулары аракеттин мүнөзүнө, ишмердүүлүктүн ыктарына ээ болот.

2. Тренинг кайсы бир деңгээлде тренировка катары кабыл алынат. Анткени, аракеттин тигил же бул түрүн сөзсүз түрдө кайталоо менен аны өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө айландыруу орун алат.

3. Тренинг активдүү окуутунун формасы катары дагы сыпатталат. Себеби, тренингдин жүрүшү менен билимдин, билгичтиктин кабыл алынышы психологиялык аспектилер менен коштолот.

Тренинг бул катышуучулардын өздүк маселелеринин чечилиш жолдорун аныктоонун натыйжалуу методу болуп саналат. Ошентип, тренингде ар бир катышуучу тигил же бул жагдайды сөзсүз түрдө “өзүнөн” өткөрөт. Натыйжада ар бир катышуучунун инсандык тажрыйбасы топтолот.

Тренинг жүргүзүүдө катышуучулардын санына жана өткөрүлүп жаткан бөлмөгө жараша катышуучуларды ар түрдүү формада олтургузушат. Тренинг жүргүзүүдө көбүнесе айлана формасында олтургузушат. Эгерде, тренингдин катышуучулары айлана формасында жайгашса, анда ар бир катышуучу башка катышуучуларды алдынан көрүп турат. Мындан сырткары, бардык катышуучулар борбордон бирдей аралыкка алыстатылган болуп саналат.

Тренинг алдыга коюлган максатка жетиши үчүн уюштуруунун эки аспектиси эске алынат:

1. Тренинг максатын жана милдеттерин иш жүзүнө ашыруу үчүн треннердин даярдык деңгээли жогору болушу абзел жана анын тажрыйбасы мол болууга тийиш;

2. Тренинг өтүп жаткан бөлмө бардык нормаларга жана шарттарга туура келиши керек (санитардык, техникалык, эстетикалык жана башка);

3. Атайын критерийлердин негизинде тандалып алынган катышуучулар;

4. Тренингдин программасы абдан кылдат даярдалышы керек.

Адабияттар:

1. Коджаспирова Г.М. Педагогика. - М.: Гардарики, 2004. - 528 с.
2. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущих учителей начальной школы. - Н. Новгород: НГПУ, 2002. - 168 с.

Рецензент: к.пед.н. Касымова Г.А.